

Islamic Maaref University

Scientific Journal
ISLAMIC REVELUTION STUDIES

Vol. 21, Summer 2024, No. 77

Hijab and Its Role in the Discursive Power of the Islamic International Order

Zeinab Bahmani Gilavandani ¹ \ Mojtaba Abdkhodaei ²

1. Phd student, Allameh Tabatba'i University, Tehran, Iran.

zynbbhm@gmail.com

2. Associate professor, Allameh Tabatba'i University, Tehran, Iran.

m.abdkhodaei@atu.ac.ir

Abstract Info	Abstract
Article Type: Research Article Received: 2024.02.13 Accepted: 2024.07.14	<p>The function of values, norms, and culture in constructing the mentality, identity, and behavior of societies has led to the role of such matters as soft power in public diplomacy being considered by scholars in the field of foreign policy. In the meantime, hijab, as a prominent symbol of Islamic discourse, has been able to play a special role in producing discursive soft power in the international arena in the past few decades to such an extent that it has led to a serious reaction from the great powers in confronting and marginalizing its supporters. This fact indicates the capacity of hijab as a cultural element and an effective tool for promoting soft power and the goals of public diplomacy of Islamic discourse. In response to the question of how the Islamic hijab strengthens public diplomacy and the soft power of Islamic discourse in the international system, this article examines the idea that the Islamic hijab, as a discursive symbol and communication medium, through identity formation, nonverbal communication, and collective action, expands the discursive system against competing discourses, thereby strengthening public diplomacy and the soft power of Islamic discourse. Rereading the capacity of the hijab in institutionalizing cultural values of discourse, promoting soft power, and strengthening public diplomacy is one of the most important achievements of this article. The research method is qualitative and explanatory, using documentary data.</p>
Keywords	Islamic Hijab, Public Diplomacy, Soft Power, Foreign Policy, International System.
Cite this article:	Bahmani Gilavandani, Zeinab & Mojtaba Abdkhodaei (2024). Hijab and Its Role in the Discursive Power of the Islamic International Order. <i>Islamic Revelation Studies</i> . 21 (2). 207-226. DOI: https://doi.org/10.22034/21.77.201
DOI:	https://doi.org/10.22034/21.77.201
Publisher:	Islamic Maaref University, Qom, Iran.

Introduction

This study examines the Islamic hijab as a cultural, social, Islamic, and political norm and symbol that can attract the attention of audiences as a discursive manifestation. It serves as a tool for maintaining political-discursive independence through soft power, without resorting to force. The aim of this research is to explore the hijab as an important cultural value, highlighting its influence and role as a clear example of the role of culture in soft power. The research question is: How does the Islamic hijab strengthen public diplomacy and the soft power of Islamic discourse in the international system? The hypothesis is that the Islamic hijab, as a discursive symbol, strengthens the discursive system through non-verbal communication and collective action, thereby enhancing public diplomacy and the soft power of Islamic discourse. Revisiting the potential of the hijab in institutionalizing cultural and discursive values, promoting soft power, and strengthening public diplomacy are among the most significant achievements of this study.

Methodology

This research seeks to address the role of a non-material and religious component in international politics, specifically how the hijab contributes to the production of soft power and public diplomacy. The study adopts a descriptive and explanatory approach, using qualitative methods to collect and analyze data. Secondary and tertiary sources were utilized through library research. The study begins by examining constructivism and soft power theories to establish a theoretical and conceptual framework for understanding the influence of the hijab. Next, the nature of the hijab and its role in creating collective action are explored. Finally, the study investigates the impact of the hijab on the creation of soft power and its role in public diplomacy and the strengthening of Islamic discourse.

Discussion

The hijab itself is an official discourse that seeks to counter anti-discourses. As an element formed within the context of discourse, the hijab is an independent and constructed phenomenon that can produce a discourse based on non-nationalistic and religious identity, with religion as its central signifier. This can be observed during the first Pahlavi era and the resistance against the mandatory unveiling. The hijab can also counter rival discourses that view it as oppressive, backward, and traditional, making it a symbol for opposing competing discourses. It is important to note that various and opposing discourses have been designed and produced around the issue of women's clothing and the hijab. Therefore, turning the hijab itself into a discourse and transcending its religious boundaries is crucial.

Various cultural policies exist to create and implement the culture of the hijab and turn it into a discourse. The hijab, through its subjectification, can bring the issue of women's clothing into discourse, which is one of the most important examples of Islamic discourse and plays a role in shaping and repairing culture.

In other words, the hijab can use social, cultural, and religious elements to produce the desired subjects for discourse formation and organize social relations through this subjectification, moving beyond a passive framework. Moralization, aesthetics, appropriate clothing, and the recognition of inappropriate clothing and its effects are ways in which the discourse of the hijab is formed.

Symbols play a significant role in the application of public diplomacy, and the hijab, as a form of clothing with a symbolic nature, has the ability to influence politics and strengthen the public diplomacy of Islamic discourse.

Conclusion

The examination of the nature of the hijab shows that it, as a discursive symbol, can function as a very strong discourse, leading to collective action. All of this operates on the scale of the strongest form of power, namely the fourth and macro level of power, and promotes discourse. Therefore, the influence and role of the hijab cannot be reduced to a minor religious duty or a cultural issue. The symbolic and media power of the hijab can neutralize limitations, misrepresentations, and false portrayals of Islam. Its innate nature makes it attractive, persuasive, and capable of gaining support from rival societies. The characteristic of the hijab in collective action, social solidarity based on religious commonalities, identity formation or persuasion, and the preservation of values and beliefs, creates a rule-based and meaningful discourse with internal coherence.

References

- Altiaminia, Reza; Taghvaeinia, Ali (2016). Explaining the Role and Position of Soft Power in Achieving Domestic and Foreign Policy Goals. *Political Research Quarterly of the Islamic World*, No. 3, pp. 167-196. (in Persian)
- Alviri, Mohsen; Ghamami, Seyed Mohammad Ali; and Rezaei Sharifabadi, Hossein (2021). Phenomenology of Islamic Propagation in Latin America with an Intercultural Communication Approach. *Religion and Communication*, 28(1), pp. 1-32. (in Persian)
- Asgari Fard, Hajar; Ali Akbari, Ehsan (2017). Women's Hijab as a Soft Power of Security-Enhancing Islamic Governance. Women's Research Institute of Al-Zahra University; *Second International Congress on the Role of Women in Family and Society Health*, Vol. 2. (in Persian)
- Asgharpour Masouleh, Ahmadreza; Behrovan, Hossein; Noghabi, Mohsen; Yousefi, Ali (2009). Analysis of Collective Actions and Their Comparison with the Case of the Deteriorated Context of the Eighth Region in Mashhad. *Journal of Social Sciences*, Year 6, No. 2, pp. 151-180. (in Persian)
- Bahmanpouri, Abdollah; Al Kathir, Sedigheh (2015). A Review and Critique of Feminist Interpretations of the Hijab. *Quarterly Journal of Islam and Social Studies*, No. 2, pp. 145-174. (in Persian)
- Bahrami, Mohammad (2008). The Relationship Between Religion and Culture from the Perspective of the Quran. *Special Issue on the Quran and Cultural Engineering*, No. 54-55, pp. 172-203. (in Persian)
- Bamanian, Mohammadreza; Darazgisou, Seyed Ali; Salem, Paya (2013). A Comparative Study of the Use of Symbols and Signs in Architectural Works of the Safavid and Contemporary Periods in Iran. *Journal of Naghsh-e Jahan*, Vol. 3, No. 2, pp. 13-21. (in Persian)
- Bashir, Hassan; and Saadatpour, Hamed (2012). Public Diplomacy and Transnational Religious Organizations: A Case Study of the World Islamic Association. *Biannual Journal of Religion and Communication*, Year 19, No. 2. (in Persian)
- Dehghani Firoozabadi, Seyed Jalal (2015). *Principles and Foundations of International Relations* 1. First Edition, Tehran: Samt Publications. (in Persian)

- Faculty and Research Institute of Information and Security (2008). *Public Diplomacy*, Publisher: Faculty and Research Institute of Information and Security, First Edition. (in Persian)
- Gholami, Ali (2012). *The Issue of the Hijab in the West: A Legal and Sociological Study* (Second Edition), Tehran: Imam Sadegh University Publications. (in Persian)
- Hadians, Nasser; Ahadi, Afsaneh (2009). The Conceptual Position of Public Diplomacy. *International Quarterly Journal of Foreign Relations*, Year 1, No. 3, pp. 85-117. (in Persian)
- Hemmati, Homayoun (2013). Analysis of the Role of Religion in Society. *Quarterly Journal of Religious Studies*, Year 4, No. 3, pp. 5-16. (in Persian)
- Hocking, Brian (2009). *Rethinking New Public Diplomacy*, in *Pan Milsen et al.*, Soft Power in International Relations. Translated by Reza Kaleh and Mohsen Rouhani, Tehran: Imam Sadegh University Publications. (in Persian)
- Javadi Moghaddam, Mehdi (2019). A Study of the Evolution of the Discourse of the Hijab in the Sphere of Politics and Culture in Iran. *Specialized Quarterly Journal of Sepehr-e Siyasat*, 6(20), pp. 99-133. (in Persian)
- Javadi Yeganeh, Mohammadreza; and Kashfi, Seyed Ali (2007). The System of Signs in Clothing. *Strategic Studies of Women*, 10(38), pp. 62-87. (in Persian)
- Khodaverdi, Hassan (2017). The Place of Culture in International Relations Theories. *Political Studies Quarterly*, 9(35), pp. 121-150. (in Persian)
- Khoramshad, Mohammad Bagher et al. (2018). *Reflections of the Islamic Revolution of Iran*, 5th Edition, Tehran: Samt Publications. (in Persian)
- Mahboobi Manesh, Hossein (2007). Social Analysis of the Hijab Issue. *Quarterly Journal of the Cultural and Social Council of Women*, No. 38, pp. 88-134. (in Persian)
- Mashirzadeh, Hamira (2004). Dialogue of Civilizations from a Constructivist Perspective. *Journal of the Faculty of Law and Political Science*, No. 63, pp. 169-202. (in Persian)
- Moradkhani, Homayoun (2017). Practices of Turning Women's Clothing into Discourse After the Islamic Revolution. *Sociological Studies Journal*, No. 1, pp. 171-203. (in Persian)
- Motevaseli, Mahmoud; Haji Ali Akbari, Kaveh (2016). Collective Action: The Connection Point of Institutional Thinking and Communicative Planning Approach. *Scientific Journal of Planning and Budgeting*, No. 4, pp. 15-45. (in Persian)
- Nye, Joseph (2010). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Third Edition, Translated by Seyed Mohsen Rouhani and Mehdi Zolfaghari, Tehran: Imam Sadegh University Publications. (in Persian)
- Olad, Hadi; Elahimanesh, Mohammad Hassan; and Parizad, Reza (2021). Sacred Defense; Collective Actions and Sustainable Enhancement of Social Solidarity. *Scientific Journal of Islamic Revolution Studies*, 18(64), pp. 47-66. (in Persian)
- Rahnama, Akbar; Ali Akbarzade Arani, Zahra; Khari Arani, Majid (2015). The Concept of the Hijab in Islamic Texts, Its Educational Effects and Manifestations. *Quranic Teachings Research Journal*, 6(22), pp. 37-54. (in Persian)

- Rasouli Saniabadi, Elham (2012). An Analysis of the Identity of the Islamic Republic of Iran from a Constructivist Perspective. *Political Science Quarterly*, 15(58), pp. 177-200. (in Persian)
- Salibi, Janest (2011). An Analysis of the Role of Non-Verbal Communication in Social Interaction. *Cultural Research Journal*, Year 2, No. 2, pp. 101-119. (in Persian)
- Samti, Mohammad Hadi (1998). Social Movements and Discursive Analysis from Behavior to Collective Action. *Discourse Journal*, 1(1). (in Persian)
- Shafiei, Nozar; Nejadzandieh, Roya (2013). Identity in Constructivism and Public Diplomacy: A Case Study of China. *Strategic Studies Quarterly*, Year 16, No. 59. (in Persian)
- Sheikholeslami, Mohammad Hassan; Asgarian, Mohsen (2010). Media, Identity, and Consumption Patterns: A Theoretical Approach. *Communication Research Quarterly*, 17(2), pp. 31-49. (in Persian)
- Soleimani, Abdolrahim (2017). The Definition of Religion in Theology and Philosophy of Religion and Minority and Majority Definitions. *Journal of Philosophy of Religion*, 14(2), pp. 375-. (in Persian)
- Wendt, Alexander (2005). *Social Theory of International Politics*, Tehran: Office of Political and International Studies. (in Persian)

الحجاب ودوره في قوة الخطاب للنظم الدولي الإسلامي

زينب بهمني جيلانوداني^١ / مجتبي عبد خدائي^٢

١. طالبة دكتوراه في دراسات المنطقة، كلية القانون والعلوم السياسية، جامعة العلامة الطباطبائي، طهران، إيران.

zynbbhm@gmail.com

٢. أستاذ مشارك في قسم العلاقات الدولية، كلية القانون والعلوم السياسية، جامعة العلامة الطباطبائي، طهران، إيران.

m.abdkhodaei@atu.ac.ir

معلومات المادة	ملخص البحث
نوع المقال: بحث	قد أدى أداء القيم والمعايير والثقافة في تصميم عقلية المجتمعات وهويتها وسلوكها، إلى أن يهتم المفكرون في مجال السياسة الخارجية بدور هذه الأمور كالقوة الناعمة في الدبلوماسية العامة. وفي هذا الصدد استطاع الحجاب خلال العقود الماضية كرمز بارز للخطاب الإسلامي أن يلعب دورا خاصا في إنتاج قوة الخطاب الناعم على الصعيد الدولي، حيث سبب ردود أفعال جادة من القوى العظمى لمكافحة فاعليه وتهميشهم. تدل هذه الظاهرة على قدرة الحجاب كعنصر ثقافي وأداة مؤثرة في تعزيز القوة الناعمة وأهداف الدبلوماسية العامة للخطاب الإسلامي. يسعى المقال وراء الإجابة عن السؤال هذا: كيف يعزز الحجاب الإسلامي الدبلوماسية العامة والقوة الناعمة للخطاب الإسلامي في النظام الدولي؟ كما يدرس الفكرة هذه: إن الحجاب الإسلامي كرمز خطابي وإعلام عن طريق التعريف والعلاقة غير اللفظية وخلق العمل الجماعي، يؤثر في توسيع نظام الخطاب ضد الخطابات المنافسة، وبالتالي يعزز الدبلوماسية العامة والقوة الناعمة للخطاب الإسلامي. من أهم نتائج هذا المقال هو إعادة دراسة قدرة الحجاب في مؤسسة القيم الثقافية الخطابية وتنمية القوة الناعمة وتعزيز الدبلوماسية العامة. يستخدم البحث الأسلوب النوعي التفسيري، كما يستفيد من البيانات الوثائقية.
تاريخ الاستلام: ١٤٤٥/٠٨/٠٣	
تاريخ القبول: ١٤٤٦/٠١/٠٨	
الألفاظ المفتاحية	الحجاب الإسلامي، الدبلوماسية العامة، القوة الناعمة، السياسة الخارجية، النظام الدولي.
الاقتباس:	بهمني جيلانوداني، زينب و مجتبي عبد خدائي (١٤٤٦). الحجاب ودوره في قوة الخطاب للنظم الدولي الإسلامي. مجلة علمية دراسات الثورة الإسلامية. ٢١ (٢). ٢٢٦-٢٠٧. DOI: https://doi.org/10.22034/21.77.201
رمز DOI:	https://doi.org/10.22034/21.77.201
الناشر:	جامعة المعارف الإسلامية، قم، إيران.

نشریه علمی

مطالعات انقلاب اسلامی

سال ۲۱، تابستان ۱۴۰۳، شماره ۷۷

حجاب و نقش آن در قدرت گفتمانی نظم بین الملل اسلامی

زینب بهمنی گیلوندانی^۱ / مجتبی عبدخدائی^۲

۱. دانشجوی دکتری مطالعات منطقه‌ای، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.
zynbbhm@gmail.com

۲. دانشیار گروه روابط بین الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.
m.abdkhodaei@atu.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: پژوهشی (۲۰۷ - ۲۲۶)	کارکرد ارزش‌ها، هنجارها و فرهنگ در ساخت ذهنیت، هویت، و رفتار جوامع باعث گردیده است تا نقش این امور به مثابه قدرت نرم در دیپلماسی عمومی مورد توجه اندیشمندان حوزه سیاست خارجی قرار گیرد. در این میان حجاب به عنوان نماد برجسته گفتمان اسلامی در چند دهه گذشته توانسته است نقش ویژه‌ای در تولید قدرت نرم گفتمانی در عرصه بین الملل ایفا نماید. به گونه‌ای که واکنش جدی قدرت‌های بزرگ در تقابل و به حاشیه راندن عاملان آن را به همراه داشته است. این واقعیت نشانگر ظرفیت حجاب به عنوان عنصر فرهنگی و ابزاری مؤثر برای ارتقای قدرت نرم و اهداف دیپلماسی عمومی گفتمان اسلامی است. نوشتار حاضر در پاسخ به این سؤال که حجاب اسلامی چگونه موجب تقویت دیپلماسی عمومی و قدرت نرم گفتمان اسلامی در نظام بین الملل می‌شود به بررسی این ایده می‌پردازد که حجاب اسلامی به مثابه نماد گفتمانی و رسانه ارتباطی از طریق هویت‌سازی، ارتباط غیرکلامی و ایجاد کنش جمعی موجب بسط نظام گفتمانی در برابر گفتمان‌های رقیب گردیده و در نتیجه موجب تقویت دیپلماسی عمومی و قدرت نرم گفتمان اسلامی می‌شود. بازخوانی ظرفیت حجاب در نهادینه کردن ارزش‌های فرهنگی گفتمانی، ارتقای قدرت نرم و تقویت دیپلماسی عمومی از مهم‌ترین دستاوردهای این نوشتار است. روش پژوهش کیفی و تبیینی و با استفاده از داده‌های اسنادی است.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۲۴	حجاب اسلامی، دیپلماسی عمومی، قدرت نرم، سیاست خارجی، نظام بین الملل.
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۴/۲۴	بهمنی گیلوندانی، زینب و مجتبی عبدخدائی (۱۴۰۳). حجاب و نقش آن در قدرت گفتمانی نظم بین الملل اسلامی. <i>مطالعات انقلاب اسلامی</i> . ۲۱ (۲). ۲۰۷ - ۲۲۶. DOI: https://doi.org/10.22034/21.77.201
واژگان کلیدی	کد DOI: https://doi.org/10.22034/21.77.201
استناد:	ناشر: دانشگاه معارف اسلامی، قم، ایران.

طرح مسئله

امروزه حجاب به عنوان یکی از ارزش‌های حقیقی و متعالی، ازجمله موضوعات و مسائل مهم فرهنگی است که تبلور ارزش‌ها و باورهای یک جامعه، نماد اعتقادات و افکار، و نمایانگر پابندی یک ملت به هویت و فرهنگ خود است. اتفاق نظر مسلمانان بر اینکه حجاب و رعایت آن از ضروریات اسلام است که در لسان قرآن و سنت بیان شده است (عظیمیان و بهشتی، ۱۳۸۸: ۷۶ - ۷۵) و فراتر از آن، فطری بودن حجاب به عنوان ارزش مشترک میان انسانها، باعث شده است تا گرایش به حجاب از جایگاه والایی در میان ادیان ابراهیمی برخوردار باشد (ذبیحی و موسوی، ۱۳۸۶: ۱۳۹).

ازسوی دیگر حجاب به عنوان یکی از مهم‌ترین هنجارها و نمادهای مهم فرهنگی اجتماعی است که شناسنامه هویت افراد و جوامع در مقایسه با سایر جوامع تلقی می‌گردد و از ارزش‌های مهم برخی از کشورهای جهان شناخته می‌شود. این مسئله باعث شده است تا حجاب از وظیفه‌ای صرفاً فردی خارج گردیده و به مسئله اجتماعی در مقیاس بین‌الملل تبدیل شود؛ به صورتی که به عنوان نماد زن مسلمان قلمداد می‌گردد. این واقعیت عینی اجتماعی موجب شده است تا قسمتی از مسئولیت جهانی زنان مسلمان در عرصه بین‌المللی به مقوله حجاب پیوند خورد؛ حجابی که می‌تواند در مقابل جنگ فرهنگی و تهاجم فرهنگی مسئولیت مبارزه برای تامین استقلال هویتی، فکری و فرهنگی را به دوش بکشد و به امنیت فرهنگی، اجتماعی و امنیت هویتی کمک نماید. پیوندی که حجاب میان دین، سیاست و فرهنگ در عرصه جهانی برقرار کرده است، زاویه جدیدی را در پردازش این مقوله در عرصه سیاست خارجی ایجاد کرده است. از آنجایی که نقش و تأثیر نمادها بر سیاست خارجی و موضوعات بین‌المللی غیر قابل انکار است، حجاب اسلامی را می‌توان از آن دسته نمادهایی دانست که بر مؤلفه‌های قدرت نرم و دیپلماسی عمومی و نقشی که در این ساختار دارند اثر می‌گذارد.

از منظری دیگر در دنیای امروز شاهد اهمیت چهره‌های تازه از قدرت هستیم که منابع و ابزارهای مختص خود را دارد که فراتر از بعد نظامی و اقتصادی، در ابعاد هنجاری و اجتماعی ایفای نقش می‌کند. این چهره از قدرت به صورت غیرمستقیم از درون مردم و جامعه می‌جوشد، خاستگاه اجتماعی دارد و مخاطبان آن مردم هستند. در این جهت، فرهنگ یکی از منابع مهم قدرت نرم به شمار می‌رود. نقش فرهنگ به عنوان منبع قدرت نرم از آن‌رو دارای اهمیت است که ظرفیت اثرگذاری بر دیگران و تغییر ترجیحات و اولویت آنان را داراست. حجاب نیز جزء ارزش‌های مهم فرهنگی است که تأثیرگذاری و نقش آن، نمونه بارز نقش فرهنگ در قدرت نرم است و رعایت عمومی این دستور الهی در جامعه اسلامی همگام با گرایش به حجاب در جوامع غیر اسلامی، ایجادکننده پیوندی فرهنگی و فراملی حول محور

ارزش‌های دینی است. فرهنگ حجاب به عنوان نوعی شناخت جمعی، ابتدا هویت افراد جامعه را می‌سازد و سپس به منافع و اهداف آنان شکل می‌دهد تا برای تامین منافع و تحقق آن اهداف با یکدیگر تعامل و مشارکت کنند. براین اساس حجاب به عنوان یک نماد فرهنگی می‌تواند به شکل‌دهی یا تأثیر بر شناخت جمعی جوامع کمک کند یا مقدمه تغییر در رفتار و کنش افراد باشد.

در نقطه مقابل، بازیگران رقیب از طریق تهاجم فرهنگی با تمام ابزارهای خود به دنبال کم‌رنگ کردن نقش حجاب یا وارونه نشان دادن جایگاه آن، مطرود کردن و به حاشیه راندن بانوان محجبه به عنوان مجازات و ترغیب بی‌بندوباری با سیاست پاداش می‌باشند. از این منظر در حوزه مناسبات قدرت، شناخت نقش و تأثیر حجاب، به عنوان مسئله‌ای بنیادین در رشته روابط بین‌الملل قابل بررسی است. در این پژوهش، حجاب اسلامی به عنوان یک هنجار و نماد فرهنگی، اجتماعی، اسلامی و سیاسی بررسی می‌شود که می‌تواند توجه غیر مسلمانان و مخاطبان خارج از مرزهای جغرافیای هر کشوری که از آن استفاده می‌کند را به عنوان جلوه گفتمانی، به خود جلب سازد و به صورت قدرت نرم و بدون توسل به زور و تهدید، نقش ابزاری برای حفظ استقلال سیاسی، فرهنگی و اجتماعی گفتمانی ایفا کند.

ازسوی دیگر اگر قدرت نرم را رفتاری بدانیم که به صورت نامحسوس و غیر مستقیم در بعد ذهنی و روانی عمل می‌کند و با فرهنگ و ایدئولوژی ارتباط تنگاتنگی دارد، تأثیرگذاری این نماد بر تمایلات افراد قابل بررسی است (Nye, 2010: 35 - 50). این بررسی هنگامی که در چارچوب قدرت نرم و دیپلماسی عمومی مورد توجه قرار می‌گیرد، با توجه به اینکه یکی از نقش‌های دیپلماسی عمومی، اثرگذاری در اذهان مردم و ایجاد تصویرسازی مثبت برای آنها است، نقش حجاب به عنوان ابزار دیپلماتیک در اعمال و ارتقای قدرت نرم در عرصه عمل برجسته می‌شود. در این عرصه حجاب اسلامی تأثیر خود را از راه هویت‌سازی، گفتمان‌سازی، نمادسازی و تصویرسازی و تأثیرگذاری بر لایه‌های عمیق روانی و ذهنی بازیگران، بلکه ساختار فهم جمعی کنشگران جلوه می‌بخشد؛ مسئله‌ای که کلیت آن مورد توجه مکتب سازه‌انگاری مورد پردازش قرار گرفته است.

بر اساس آنچه بیان گردید، سؤال اصلی که این پژوهش بدان می‌پردازد این است که: حجاب اسلامی چگونه موجب تقویت دیپلماسی عمومی و قدرت نرم گفتمان اسلامی در نظام بین‌الملل می‌شود؟ این نوشتار با رویکرد قیاسی و با روش تبیینی و کیفی و با استفاده از داده‌های اسنادی درصدد بررسی این فرضیه است که حجاب اسلامی به مثابه نماد گفتمانی و رسانه ارتباطی از طریق هویت‌سازی، ارتباط غیرکلامی و ایجاد کنش جمعی موجب بسط نظام گفتمانی در برابر گفتمان‌های رقیب گردیده و در نتیجه موجب تقویت دیپلماسی عمومی و قدرت نرم گفتمان اسلامی می‌شود.

پیشینه پژوهش

لازم به ذکر است که پژوهش‌های متعددی پیرامون نقش و کارکرد اجتماعی حجاب توسط اندیشمندان مختلف صورت گرفته است. برخی از آنان به ابعاد تأثیرگذار اجتماعی حجاب را از منظر قرآن مورد کاوش قرار داده‌اند (مزگی‌نژاد و جهانبخش: ۱۳۹۹). برخی دیگر به بررسی دیدگاه‌های رهبران انقلاب اسلامی پیرامون حجاب پرداخته‌اند و نقش بنیادین زنان در جامعه، امور اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، ورزشی، خانواده و تربیت فرزند با تکیه بر عنصر حجاب و عفاف از منظر اسلام را بررسی نموده‌اند. (مؤسسه فرهنگی - هنری قدر ولایت: ۱۳۹۰) در این نگرش نقش زنان در حفاظت از نظم سیاسی مبتنی بر اسلام و ارزش‌های الهی مورد توجه قرار گرفته است. (رضاپور و سیمبر: ۱۳۹۷) برخی دیگر با نگاهی جامعه‌شناختی به بررسی آسیب‌پذیری‌های جامعه در قبال این عنصر قدرت اجتماعی پرداخته و تهدیدهای بیرونی علیه حجاب را بررسی کرده است (محبوبی منش: ۱۳۸۶). در نگاهی دیگر تهدیدات علیه این مقوله فرهنگی بمثابة جنگ نرم گفتمان‌های رقیب در نظر گرفته شده و راه‌کارهای مقابله با مورد خوانش قرار گرفته است. (طاهری: ۱۳۹۷). برخی دیگر بررسی مسئله حجاب در غرب را به عنوان رقیب گفتمانی اسلام مورد توجه قرار داده و به بررسی حقوقی - جامعه‌شناختی این موضوع در گفتمان رقیب و رویگردانی آنان از این امر فطری مورد پذیرش ادیان الهی پرداخته‌اند. همچنین دلایل اقبال به حجاب در غرب را نیز مورد بررسی قرار داده است (غلامی: ۱۳۹۱). برخی دیگر به نقش حجاب در مطالبات حقوق زنان در جوامع اسلامی و غیر اسلامی پرداخته‌اند (خنافره مودت و قزوینی حائری: ۱۴۰۰) با وجود این، تمایز پژوهش حاضر در پرداختن به نقش آفرینی این مؤلفه غیرمادی در سیاست بین‌الملل است و اینکه حجاب چگونه در تولید قدرت نرم و دیپلماسی عمومی نقش آفرینی می‌نماید.

در ادامه ابتدا با بررسی نظریه سازه‌انگاری و قدرت نرم تلاش می‌نماییم تا چارچوب نظری و مفهومی برای شناخت تأثیرگذاری حجاب ترسیم کنیم. در گام بعد به ماهیت حجاب پرداخته و نقش آن به عنوان رسانه ارتباطی، نماد گفتمانی و ایجادکننده کنش جمعی را بررسی می‌نماییم. در گام بعد به بررسی تأثیر حجاب در ایجاد قدرت نرم و نقش آفرینی در عرصه دیپلماسی عمومی و تقویت گفتمان اسلامی می‌پردازیم.

الف) سازه‌انگاری و قدرت نرم به مثابه چارچوب نظری و مفهومی

سازه‌انگاری معتقد است شناخت از فعالیت ذهن حاصل می‌شود و ایده‌ها و هنجارها در ساختن جهان مادی نقش دارند. همچنین باور دارد که جهان اجتماعی به واسطه رابطه اجتماعی افراد شکل می‌گیرد و انسان‌ها نیز در تعاملات اجتماعی، هویت و کنش خود را شکل می‌دهد؛ سپس در روند جامعه‌پذیری به

اندیشه و ذهن خود شکل داده و آن را درونی می‌کند و به ذهنیت مشترک با دیگران می‌رسند که در قالب ذهنیت مشترک جهان را درک و فهم می‌کند و از این طریق به کنش و واکنش در مقابل دیگران می‌پردازد. از نظر سازه‌انگاری، کنش بازیگران اعم از کنشگران انسانی و کشورها تحت تأثیر همین ذهنیات و برداشت‌های ذهنی، باورها و هویت‌های ساخته شده صورت می‌گیرد؛ یعنی ساختار نظام بین‌الملل دارای ماهیت اجتماعی و بعد انگاره‌ای و ذهنی است (ونت، ۱۳۸۴). بازیگران آن بازیگران انسانی هستند که چون در تعامل و ارتباط با هم رفتار و عمل می‌کنند، پس امور ذهنی نقش قابل توجهی در کنش آنها دارد. اعتقاد نظریه سازه‌انگاری بیشتر بر باورهای کنشگران و هویت برآمده از این باورها استوار است که مؤلفه‌های فکری و فرهنگی را در مرکز توجه قرار می‌دهد. نقش رویکردهای معنایی و ذهنی به‌طور قابل توجهی در نظریه سازه‌انگاری توسعه یافته است؛ به‌گونه‌ای که ساختارهای غیر مادی، ایدئولوژی‌ها و آموزه‌های دینی، انگاره‌ها و گفتمان‌ها در این میان تأثیر قابل توجهی بر هویت می‌گذارند. عدم توجه به این عناصر در روابط بین‌الملل، تغییرات و چالش‌هایی را در نظریه‌های روابط بین‌الملل و نظام بین‌الملل به‌وجود می‌آورد (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۴، الف: ۲۱۸ - ۲۱۶)

رابطه بازیگران با همدیگر در سایه تعاملات اجتماعی شکل می‌گیرد و فعالیت‌های بشر در نظام بین‌الملل در قالب معنا را درک می‌شود. منابع مادی نیز بدون معنا و گفتمان‌هایی که به هویت افراد و کنش آنها شکل دهد قابل درک نیست (خداوردی، ۱۳۹۶: ۱۴۱ - ۱۴۰). کنش‌های جمعی نیز از دیگر عناصر مهم در تحلیل سازه‌انگاری هستند. از نظر آنها گفتمان‌ها و معناسازی توسط بازیگران محرک کنش‌های جمعی است و تحلیل کنش‌های جمعی جدید در معانی، هویت‌ها و سبک زندگی تبیین می‌شود (سمتی، ۱۳۷۷: ۱۰۶ - ۱۰۴)

با توجه به نگاهی که سازه‌انگاری به مسئله ساخت هویت و نقش فرهنگ دارد، بررسی ابعاد اجتماعی مسئله حجاب در چارچوب نگرش سازه‌انگاری قابل تحلیل است. دین مبین اسلام در چارچوب فقه و شریعت اسلامی، دستورات و احکامی را برای انسان تعیین می‌کند و رفتار انسان‌ها و دولت‌ها را مطابق آن دستورات معنادار می‌سازد. خصوصاً اینکه تعالیم و احکام اسلامی فراتر از اعمال و رفتار انسان‌ها، به اذهان و نیت آنها توجه ویژه‌ای دارد. ازجمله این دستورات، رعایت حجاب اسلامی برای بانوان و رعایت عفت برای زنان و مردان است. حجاب علاوه بر آنکه خود نوعی رفتار است، به نوعی برسازنده رفتار مسلمانان و در گامی فراتر برسازنده هویت کشورها و جوامع اسلامی است؛ زیرا کشورهای که دین اسلام را به عنوان دین رسمی پذیرفته‌اند، تلاش دارند تا سیاست‌های خود را در تعارض با قوانین شریعت اسلامی قرار ندهند.

بر این اساس همان‌طور که آموزه‌ها و دستورهای اسلام به مانند یک قاعده می‌تواند در ساخت هویت افراد و کشورها نقش داشته باشد، حجاب با تغییر در ساختارهای معنایی و ذهنی افراد به برساختن هویت اسلامی کمک می‌کند و نمادی از هویت دینی و ملی در جوامع شناخته می‌شود که برداشت خاصی را به مردم سایر جوامع اعلام می‌کند. همچنین با برجسته کردن دیگر آموزه‌های اسلامی (مانند مقاومت، نفی سبیل و ...) هویت اسلامی را به دیگران معرفی می‌کند (رسولی ثانی‌آبادی، ۱۳۹۲: ۲۳۳).

در چارچوب نظریه سازه‌نگاری، اسلام و ارزش‌های اسلامی، هنجارهای اسلامی و گفتمان اسلامی به شکل‌گیری هویت، جنبش‌ها، منافع و اهداف دینی منجر می‌شود که حجاب نمادی از آن ارزش‌های اسلامی است. از طرف دیگر ارزش‌ها و هویت اسلامی در تقابل با هویت سکولار و نظم مبتنی بر هنجارهای سکولار شکل می‌گیرد که به رد نظام مبتنی بر سکولار می‌انجامد (خرمشاد و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۶۳). این واقعیت با توجه به بحران هویت در بسیاری از کشورها و تلاش برای بازبانی هویت، به برجسته شدن نقش حجاب از طریق تأثیر بر انگاره‌ها و ذهنیت افراد در جهت تکوین، پرداختن و قوام دهی به هویت اسلامی منتهی گردد. همچنان‌که دین، بازیگران دینی و آموزه‌های دینی به مانند گفتمانی هستند که در ذهن افراد شکل می‌گیرند و تأثیر خود را در ذهن افراد برجای می‌گذارند؛ نمادهای دینی هم ماهیت رسانه‌ای و نمادین خود نقش کلیدی در هویت و ترویج گفتمانی ایفا می‌کنند.

ب) ماهیت‌شناسی حجاب

حجاب در لغت به معنای مانع و جداکننده دو چیز و در اصطلاح به معنای پوشاندن مو و بدن بانوان در برابر مردان نامحرم آمده است که فقه اسلامی حدود آن را به صورت واضح بیان کرده است (سعیدی، ۱۳۹۳: ۴۶). حجاب حکم دینی است و مانند بسیاری از احکام دینی دیگر، مؤلفه‌ای چندبعدی با آثاری اجتماعی، فرهنگی و سیاسی است؛ از این‌رو شناخت ماهیت، کارکرد و فلسفه حجاب مهم و قابل بیان است. لازم به ذکر است منظور از حجاب اسلامی در این پژوهش به چادر یا پوشش عرف کشورهای خاص مسلمان محدود نمی‌شود؛ بلکه ممکن است با پوشش‌های متفاوتی در سایر نقاط جهان مواجه شویم که دارای جوهر و محتوای یکسان هستند؛ بدین معنا که انواع مختلف پوشش‌هایی که در قالب عنوان حجاب شرعی اسلامی شکل یافته است، واجد کارکردی هویت ساز، تبلیغی - رسانه‌ای و واجد پیام اجتماعی واحدی در صحنه جامعه هستند.

۱. حجاب به مثابه کنش جمعی

کنش‌های جمعی یکی از انواع رفتارهای جمعی هستند که در آن جمعی برای رسیدن به هدف یا نفعی،

اغلب به صورت هدفمند و برنامه ریزی شده با هم تعامل و همکاری دارند؛ در این صورت اگر کنش های جمعی به صورت برنامه ریزی شده و هدفمند شکل بگیرد، در آن هویت یابی اتفاق می افتد. علاوه بر این گفته شد که مطابق با مفروضات نظریه سازه انگاری کنش جمعی نیز می تواند به عنوان برساخته اجتماعی تعریف شود که ماهیت بیناذهنی نیز به خود می گیرد. کنش جمعی ارتباطات انسانی و مراودات را به صورت چند بعدی و متنوع فراهم می کند (متوسلی و حاجی علی اکبری، ۱۳۹۵: ۳۲).

عوامل مؤثر بر کنش های جمعی که باعث تحرک آنها می شود، در چهار دسته قابل تقسیم بندی هستند: ۱. اجبارهای خارجی یا بیرونی؛ ۲. نیازهای داخلی؛ ۳. هنجارها؛ ۴. هویت جمعی (اصغرپور ماسوله و دیگران، ۱۳۸۸: ۱۵۶). کنش جمعی ارتباط قابل ملاحظه ای با سرمایه اجتماعی دارد و یا به بیان بهتر سرمایه اجتماعی می تواند محرک و پیش برنده کنش جمعی باشد. با وجود این، می توان در نظر گرفت که یکی از منابع محرک کنش جمعی، سرمایه های اجتماعی هستند (مانند: دین و اعتقادات دینی، فرهنگ، اقتصاد، ایدئولوژی و ارزش ها). از این طریق می توان حجاب را سرمایه اجتماعی در نظر گرفت که می تواند محرک یک کنش جمعی باشد؛ زیرا هم نقش هویتی - هنجاری دارد و هم جزء ارزش های دینی است. کنش جمعی هم می تواند در ذهن فرد معنا و ارزشی نمادین داشته باشد و هم در وجه عینی آن اتفاق بی افتد؛ یعنی یک فعالیت اجتماعی است که با ضوابط اجتماعی رخ می دهد (محبوبی منش، ۱۳۸۶: ۹۶).

کنش های جمعی اصولاً با هم بستگی های اجتماعی همراه هستند و نوعی نیروی جمعی را ایجاد می کنند که باعث احساس پیوند میان گروهی یا جمعی می شوند که به واسطه اشتراکات زبانی، سرزمینی، تاریخی، مذهبی، دینی، عقیدتی و ایدئولوژی رخ می دهد. حجاب نیز از چنین ماهیتی برخوردار است. حجاب به مثابه کنش جمعی نقش مهمی در تحولات اجتماعی، ملی گرایی، استقلال گرایی، تقویت ایدئولوژی و حفظ باورهای دینی و عقیدتی دارد و از این طریق سبب تقویت یا تضعیف هم بستگی اجتماعی می شود؛ زیرا دیگر یک نفر محجبه تعیین کننده نیست، بلکه گرایش جمعی به حجاب خصلت وحدت آفرینی و هم بستگی به آن می بخشد (اولاد، الهی منش و پریزاد، ۱۴۰۰: ۴۸). مانند آنچه در تاریخ الجزایر در زمان استعمار فرانسه و نقش حجاب به عنوان پوشش بانوان در پیروزی و پیشبرد مبارزات شاهد بودیم (فانون، ۱۳۸۴: ۳۵ - ۲۰).

حجاب به مثابه کنش جمعی، یعنی ارزش ها و هنجارها را بر اساس تعلق و پیوندهای مذهبی درونی می کند که از عناصر نظم دهنده در جامعه تلقی می شود؛ نظمی که تصنعی و ساختگی نیست، بلکه به دلیل روح جمعی حجاب درونی و طبیعی شکل گرفته است. کارکردگرایی از جمله مکاتبی است که در هم بستگی به عناصر مختلفی در این جهت اشاره می کند که دین و مذهب یکی از آنها است. حجاب

به عنوان یک عنصر و آموزه دینی، احساسات مشترک و همبستگی را درون جمعی شکل می‌دهد و آن را مانند یک هنجار درونی می‌کند. در این صورت حجاب به خودی خود دارای وجه کنش جمعی است. (اولاد، الهی منش و پریزاد، ۱۴۰۰: ۵۰ - ۴۸).

ایجاد همبستگی و تعلقات مشترک، اقناع هویتی را رقم می‌زند؛ یعنی حجاب اگر با کنش جمعی معنا و تعریف شود، فرد هویت خود را متناسب با ارزش‌های پذیرفته شده در کنش جمعی و ارزش‌های حاکم می‌پذیرد. در آن صورت فرد می‌تواند نسبت به ارزش‌های حاکم در حجاب نیز آگاه شود. همچنان که حجاب اگر به مثابه کنش جمعی تعریف شود، به واسطه ایجاد پیوندهای دینی، پوششی و احساسی، همبستگی ایجاد می‌کند و می‌تواند ارزش‌ها و ایدئولوژی‌ها را در جامعه نهادینه کند و به نوعی بین افراد یک جمع تعلق خاطر مشترک ایجاد نماید. (عسگری فرد و علی اکبری، ۱۳۹۶: ۵۵۶).

۲. حجاب به مثابه رسانه ارتباطی

رسانه در معنای وسیع شامل هر نوع گفتار، نوشتار، پوشش و نوع لباس می‌تواند باشد که وظیفه انتقال پیام یا پیام‌های خاص را به عهده دارد و می‌تواند با در نظر گرفتن نمادها و نشانه‌ها، شیوه خاصی از اطلاع‌رسانی و انتقال پیام را به عهده بگیرد. اهمیت، وسعت و کارکرد رسانه‌های جدید بر کسی پوشیده نیست و رسانه‌ها از مرحله تلویزیونی و سینمایی عبور کرده‌اند و در عصر پساتلویزیون قرار دارند که سازماندهی بسیاری از کنش‌های جمعی چند سال گذشته در جوامع مختلف بردوش رسانه‌های جدید بوده است (محبوبی منش، ۱۳۸۶: ۹۸). فرهنگی و گفتمانی را درنوردیده و فراتر رفته‌اند که در لحظه می‌توانند همه چیز را تغییر دهند.

از این وجه حجاب نیز می‌تواند یکی از مهم‌ترین رسانه ارتباطی تلقی می‌شود. هر پوششی به تنهایی حاوی اطلاعات خاصی است، بدون آنکه ارتباط کلامی درباره آن انجام شود. شغل، پایگاه اقتصادی، اجتماعی، دین و فرهنگ هم از نوع پوشش مشخص می‌شود. از این رو حجاب زنان در هر کشوری که باشد پیام‌هایی را مراوده می‌کند و جنبه‌ی تبلیغی بالایی دارد. بر این اساس حجاب مجموعه‌ای از رفتارهایی است که آگاهانه یا غیر آگاهانه رفتارهای ارتباطی را به واسطه آن وجه رسانه‌ای که در خود دارد شکل می‌دهد و اولین پیامی که مخابره می‌کند، پوشش صحیح است (محبوبی منش، ۱۳۸۶: ۱۰۳ - ۹۸).

۳. حجاب به مثابه نماد گفتمانی

نماد، نمایان‌گر یک فکر، اندیشه، هنر یا مفهومی است که خود را هم به صورت مادی و فیزیکی نشان می‌دهد، هم به صورت معنوی در ذهن نمایان می‌کند و اثر خود را در ناخداگاه آدمی برجای می‌گذارد،

بدون آنکه صرفاً از روش‌های مستقیم استفاده کند. کاربرد نماد یا نشانه برای رساندن مقصود و دستیابی به اهداف است. در حقیقت نماد نوعی نشانه قراردادی برای شناساندن و بیان مطلب خاص و مهمی میان گروهی از انسان‌ها است (بمانیان، ۱۳۹۲: ۱۵ - ۱۴) منظور از نمادسازی غیر کلامی این است که مقصود خود را با وام‌گیری از معانی ضمنی و پنهان در لایه‌های مختلف معانی پیش می‌گیرد و اثر خود را نیز در ناخودآگاه بر جای می‌گذارد، بدون آنکه از بیان و لفظ استفاده کند. مثلاً استفاده از شعائر بصری مذهبی نوعی نمادسازی غیر کلامی است که اثر خود را به‌صورت ذهنی جلوه‌گر می‌کند و وارد رابطه مستقیم و بیانی با مخاطب نمی‌شود (صلیبی، ۱۳۹۲: ۱۰۲).

مقصود از نمادسازی غیر کلامی در این پژوهش، نشان دادن حجاب به‌عنوان یک نماد دینی و فرهنگی است که تأثیر خود را از طریق نظام معنایی و گفتمانی که در خود دارد بر جای می‌گذارد، یعنی مخاطبان خود را شناسایی می‌کند و خود را به‌صورت نمادین به مخاطبانش معرفی می‌نماید. هر پوششی قاعده‌مند است و ویژگی‌های نمادینی در خود دارد که حجاب نیز به‌عنوان نوعی پوشش از این قاعده مستثنا نیست. به عبارت بهتر حجاب پوششی نمادین، قاعده‌مند و معنادار است. هر نماد نشان‌دهنده یک قاعده و یک معنای نهفته است (جوادی یگانه و کشفی، ۱۳۸۶: ۶۶ - ۶۲). حجاب از یکسو برخوردار از بالاترین وجه نمادین پوشش است؛ زیرا دارای پیام‌های خاص گفتمانی است که می‌تواند بدون آنکه ارتباط کلامی‌ای صورت گیرد، اطلاعات خاصی را جابه‌جا کند. ازسوی دیگر نمادی قاعده‌مند است. قاعده‌مند بودن حجاب به چند منظور است، اول اینکه گفتمانی در آن نهفته است که پایه و اساس آن است و وظیفه معنادار کردن حجاب را برعهده دارد و آن گفتمان دینی نهفته در حجاب است که شرط قاعده‌مند بودن و شرط حفظ معنای حجاب در این گفتمان دینی نهفته در آن است. شرط دوم قاعده‌مند بودن حجاب است که به وجه اجتماعی آن بر می‌گردد و به عبارتی نمادسازی غیر کلامی حجاب را رقم می‌زند، قضاوت‌ها، واکنش‌ها و انتظارات دیگران نسبت به این نوع پوشش بیان همان شرط دوم است. (جوادی یگانه و کشفی، ۱۳۸۶: ۸۰)

ج) حجاب و تقویت گفتمان اسلامی در نظام بین الملل

مسئله حجاب در نظام‌های سکولار غرب از مسئله‌ای دینی فراتر رفته و تبدیل به یک مسئله سیاسی و امنیتی شده است؛ زیرا فرهنگ و هویت غرب را نشانه رفته است و زنان و دختران مسلمان با حجاب خود به ماهیت و فرهنگ غرب و نظام سرمایه‌داری اعتراض می‌کنند و حجاب به نماد اعتراض تبدیل شده است (واتسون، ۱۳۸۲).

حجاب از جمله مسائل فطری در ذات بشر است که قدمتی به اندازه طول تاریخ بشر دارد و ادیان آسمانی و ابراهیمی همگی کم‌وبیش، کم‌و کیف پوشش را برای پیروان خود معین کرده‌اند و مردم ادیان مختلف در دوران قدیم، همگی ملزم به رعایت آن بوده‌اند. امروزه اما مسئله پوشش در دنیا با فراز و نشیب‌های مختلفی مواجه شده است، مسئله پوشش اگرچه با ابعاد عرفانی، اخلاقی، تربیتی و فرهنگی گره خورده است، فراتر از آن در دنیای امروز ظاهر شده و تبدیل به یک مسئله سیاسی، بین‌المللی و حقوقی در دنیا شده است. امروزه به جز دین اسلام مابقی ادیان همچون مسیحیت و یهودیت با در آمیخته شدن در فرهنگ غربی بسیاری از آموزه‌هایشان را فراموش کردند و مسئله پوشش نیز یکی از آنها است؛ اما اسلام به‌عنوان دومین دین پرتطرفدار جهان در دنیا بعد از مسیحیت است که بسیاری از کشورها همچنان به احکام و آموزه‌های آن پایبند هستند و حجاب نیز یکی از آن آموزه‌ها است. از همین‌رو حجاب اسلامی در پررنگ کردن، موردتوجه قرار دادن و تقویت گفتمان اسلامی در دنیا بسیار نقش دارد. حجاب دارای وجه‌ای نمادین، رسانه‌ای و کنش جمعی است، از این‌رو بسیار می‌تواند با مخاطبان خود وارد تعامل غیر کلامی شود؛ یعنی به‌خودی‌خود دارای ماهیت تبلیغی و ارتباطی معرفی شود که با توجه به ویژگی رسانه‌ای ارتباطی و کنش جمعی خود می‌تواند آن را در جامعه تقویت کند. همچنین نمادی می‌شود از فرهنگ و هویت یک کشور که می‌تواند آن را با سایر جوامع به اشتراک بگذارد. حجاب از دو مجرای مهم جهت تقویت گفتمان اسلامی کمک می‌گیرد. یکی قدرت نرم و دیگری دیپلماسی عمومی است؛ زیرا مدیریت افکار عمومی و اشتراک‌گذاری ارزش‌ها و مفاهیم دو شیوه اعمال دیپلماسی عمومی و قدرت نرم هستند که با در دست داشتن یک هنجار قوی و اشتراک‌گذاری آن می‌توانند به موفقیت برسند، از این‌رو قدرت نرم و دیپلماسی عمومی گفتمان اسلامی با در دست داشتن حجاب اسلامی و به اشتراک‌گذاری آن از طریق فرهنگ، تقویت توانمندی‌های فرهنگی و ارزش‌ها و انتقال آنها در قدرت نرم و از طریق تصویرسازی مثبت، نمادسازی و ایجاد رابطه غیر کلامی به‌واسطه نمادها و با استفاده از ظرفیت رسانه‌ها در دیپلماسی عمومی می‌تواند خود را در دنیا تقویت کند. این مسیر، مسیر تقویت گفتمان اسلامی به‌واسطه نقش حجاب اسلامی در دنیا رقم می‌خورد.

حجاب به‌عنوان نوع پوششی در نظر گرفته می‌شود که در نظام‌های سیاسی لیبرال حاکم در غرب آثاری داشته است، قانون‌گذاری‌ها و محدودیت‌های ایجاد شده در غرب و اثرات حجاب بر فرهنگ آنها نشان‌دهنده این تأثیر است. بررسی‌های جامعه‌شناختی از حجاب و تأثیرات مثبت و منفی آن، نشان‌دهنده نقش حجاب در فرهنگ است. موضوع اهمیت حجاب به‌عنوان عنصر فرهنگی در غرب از آن جهت اهمیت پیدا کرده است که حجاب به‌عنوان یک عنصر فرهنگی جامعه در معرض فراز و فرودهای مختلف

و تحت تأثیر پدیده‌های مختلف سیاسی - اجتماعی و فرهنگی قرار گرفته است و تغییرات و تحولات جدی در آن رخ داده است. دوره‌های مختلف غرب از قرون وسطی تا قرون معاصر نشان‌دهنده سیر تصور این عنصر فرهنگی در غرب است (غلامی، ۱۳۹۱: ۵۰ - ۴۹).

حجاب خود گفتمان رسمی است که سعی می‌کند در مقابل پادگفتمان‌ها مقابل بایستد. حجاب به‌عنوان عنصری شکل گرفته در بستر گفتمان پدیده‌ای مستقل و بر ساخته است که می‌تواند گفتمانی مبتنی بر هویت دینی و ملی به‌عنوان دال مرکزی تولید کند که نمونه آن را می‌توان در دوران پهلوی اول و مقابله با کشف حجاب اجباری مشاهده کرد. همچنین می‌تواند با گفتمان‌های رقیب که حجاب و پوشش را سخت، عقب‌مانده و سنتی می‌دانستند مقابله کند و گفتمان‌سازی حجاب نمادی باشد برای مبارزه با گفتمان‌های رقیب (جاودانی مقدم، ۱۳۹۸: ۱۲۳). لازم به ذکر است که گفتمان‌های گسترده و متنوعی در مقابله با حجاب و حجاب زدایی از جامعه اسلامی در یک صد سال گذشته طراحی و تولید شده‌اند، از این‌رو به گفتمان درآوردن خود حجاب به عنوان نمادی از گفتمان اسلامی نیازمند توجه به ابعاد فرهنگ‌سازی و هویتی حجاب است. سیاست‌گذاری‌های فرهنگی مختلفی جهت ایجاد و اجرایی کردن فرهنگ حجاب و به گفتمان درآوردن آن وجود دارد که حجاب بتواند با سورژسازي خود، نحوه پوشش زنان را که با حجاب مشخص می‌شود به گفتمان دربیآورد که این مطلب از مهم‌ترین مصادیق گفتمان اسلامی مطرح می‌شود و در ساخت فرهنگ ملی و ترمیم آن نقش دارد (مرادخانی، ۱۳۹۶: ۱۷۷)؛ یعنی حجاب می‌تواند با کمک گرفتن از عناصر اجتماعی، فرهنگی و دینی سورژهای مدنظر خود برای گفتمان‌سازی را تولید کند و از طریق این سورژسازي سازماندهی روابط و مناسبات اجتماعی را انجام دهد و از قالب منفعلانه خارج شود. اخلاقی کردن، زیبایی‌شناسی، پوشش مناسب و شناخت پوشش ناپه‌نجار و اثرات آن شیوه شکل‌گیری گفتمان حجاب است (مرادخانی، ۱۳۹۶: ۱۷۸).

نقش مدارس و دانشگاه‌ها، انتشار تصاویر محجبه از زنان و شهدای زن، گزارش و مصاحبه‌هایی که زنان غیر مسلمان به دین اسلام روی آورده‌اند، اشاعه فرهنگ حجاب و مسئولیت‌پذیری، تعهد، تحصیل و ... که برآمده از حجاب است، به ترویج گفتمان حجاب در مقابل گفتمان‌های بیگانه کمک می‌کند. گفتمان حجاب خود گفتمان‌های علمی‌ای را تولید می‌کند و می‌تواند با نمادهای غرب‌زدگی و نشانه‌های تهاجم فرهنگی مقابله کند.

۱. حجاب اسلامی و قدرت نرم

شکل جدیدی از قدرت در دهه‌های گذشته اهمیتی بسیاری پیدا کرده است، این نوع قدرت، قدرت مدیریت و نفوذ بر افکار و ایده‌ها تعریف می‌شود که به آن قدرت نرم گفته می‌شود و نتایج مدنظر خود را با

راهبردهای متفاوتی پیش می‌گیرد (Nye, 2010: 35 - 50).

دولت‌ها، تنها بازیگران اصلی قدرت نرم نیستند و هر سازمان، نهاد، شرکت، مؤسسه، گروه حتی گروه‌های تروریستی و رسانه‌ها هم می‌توانند از قدرت نرم استفاده کنند. حتی یک نهاد مذهبی مانند کلیسا هم می‌تواند از قدرت نرم استفاده کند. قدرت نرم در سیاست خارجی نقش مهمی دارد، هویت‌سازی و بسیج افکار عمومی، ایجاد وحدت و وفاق ملی، بازسازی و یادآوری هویت‌های از دست رفته و دفاع از آرمان‌ها و ارزش‌ها از شیوه‌های اجرایی قدرت نرم است. هر کسی که بتواند به نحوی از هر کدام از آنها استفاده کند بازیگر قدرت نرم محسوب می‌شود (موسوی زارع و همکاران، ۱۴۰۰: ۳۲).

حجاب اسلامی هم به‌عنوان بخشی از فرهنگ و مؤلفه فرهنگی و هم به‌عنوان یک ارزش در وجه دینی و اخلاقی رفتاری جذب کننده است که می‌تواند بر دیگران نفوذ داشته باشد و بر آنها اثر بگذارد، از این رو جزء منابع تقویت کننده قدرت نرم محسوب می‌شود. حجاب می‌تواند به‌عنوان یک منبع فرهنگی و ارزشی قوی وارد عمل شود و از راه هویت‌سازی، گفتمان‌سازی، انتقال فرهنگ و ارزش‌ها بر افکار عمومی اثر بگذارد.

سازهانگاری نیز اهمیت ویژه‌ای به نقش فرهنگ و هویت می‌دهد، همچنین معتقد است که ساختارهای هنجاری و عقیدتی تأثیر قابل توجهی بر نظام بین‌الملل می‌گذارد. سازهانگاری نظام بین‌الملل را محصول تعاملات و ارتباطات ملت‌ها می‌داند و معتقد است که نظام بین‌الملل را همین ارتباطات، اندیشه‌ها و برداشت‌ها از هم شکل می‌دهد؛ یعنی از ماهیت ذهنی برخوردار است و از این رو بر ساخته‌ای اجتماعی است (تقوائی‌نیا و التیامی‌نیا، ۱۳۹۵: ۱۷۲).

عمده توجه سازهانگاران توجه به ساختارهای فرهنگی و نظام‌های انگاره‌ای در روابط بین‌الملل است. برای سازهانگاری عوامل فرهنگی و شناختی که از طریق آن شناخت مشترک را خلق کنند دارای اهمیت است و معتقدند بدون توجه به فرهنگ نمی‌توان توضیح دقیق و قانع‌کننده از نظام بین‌الملل ارائه داد (خضری، ۱۳۸۸: ۸۲ - ۸۰). از این رو مراودات، تماس‌های فرهنگی، انتقال فرهنگ و مبادلات فرهنگی و ایدئولوژی به‌عنوان ابزاری برای مقابله با افکار منفی یا جهت تأثیرگذاری بر افکار عمومی شناخته می‌شود که جزء منابع مهم قدرت نرم می‌باشد. در این پژوهش فرهنگ، یک مفهوم نظری برای نشان دادن حجاب به عنوان یک منبع فرهنگی و عنصر فرهنگی به عنوان منبع قدرت نرم است و فرهنگ به عنوان یک کل با حجاب اسلامی به عنوان یک جزء دارای تأثیر و تاثر متقابل است.

حجاب به‌عنوان برساخته اجتماعی، از جمله آموزه‌ها و انگاره‌های دینی است که تأثیر خود را بر ذهن و افکار انسان بر جای می‌گذارد و در تعاملات بین انسان‌ها اثر دارد. همچنین عنصری فرهنگی، هویتی و

معنایی است که نقش مهمی در ساخت و تغییر پدیده‌های سیاسی و اجتماعی دارد، آن هم به دلیل ماهیت رسانه‌ای، جمعی، نمادی و هنجاری‌ای که در خود دارد. گفتمان اسلامی با استفاده از حجاب می‌تواند ارزش‌های مشترک جهانی ایجاد کند، اگرچه تأثیرات حجاب به‌عنوان مؤلفه فرهنگی و ارزشی بستگی به شرایط محیطی، زمانی و مکانی دارد و ممکن است با تبلیغات سوء اثر لازم خود را نگذارد، می‌توان نتیجه گرفت که حجاب می‌تواند به تولید و تقویت قدرت نرم بر مبنای دین از راه ارتباطات عمومی و ارزش‌های جهانی شکل دهد.

از نظر تا اقناع دیگران از طریق هنجارها، ارزش‌ها، انگاره‌ها، ایدئولوژی، اخلاق و فرهنگ به‌دست می‌آید که این منابع غیرحسی و ناملموس به طریق غیر مستقیم دیگران را تحت تأثیر قرار می‌دهد (نای، ۱۳۸۹: ۵۴ - ۵۳). این توضیحات، نقش و جایگاه حجاب در شکل دهی به افکار عمومی و ایجاد جاذبه در قلب‌ها و ذهن‌ها را به صورت غیر مستقیم، آن هم به دلیل ماهیت نمادین و رسانه‌ای آن روشن می‌کند. حجاب با انتقال جنبه‌های مثبت گفتمان اسلامی و با به اشتراک گذاشتن و معرفی بخشی از هنجارها، باورها، ارزش‌ها و هویت متأثر از گفتمان اسلامی، دیگران را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد.

گفتمان اسلامی دارا و صاحب قدرت نرم است و از ابزارها و عناصر مختلفی برای تقویت قدرت نرم خود استفاده می‌کند و حجاب یکی از عناصر مورد استفاده و مؤثر جهت تقویت قدرت نرم گفتمان اسلامی است. نا قدرت نرم اسلام‌گرایان را یک خطر جدی برای قدرت نرم آمریکا می‌داند که آمریکا را موظف می‌کند که نسبت به افزایش ظرفیت‌های قدرت نرم خود مبادرت ورزد (نای، ۱۳۸۹: ۱۷۸).

۲. نقش حجاب اسلامی در دیپلماسی عمومی

دیپلماسی عمومی اذهان مردم را با اعمال نفوذ و اطلاع‌رسانی‌ها درگیر می‌کند. یکی از کارکردهای دیپلماسی عمومی رفع سوء تفاهم‌ها یا یافتن زمین‌های مشترک از طریق ایجاد بسترهای گفتگو، ارتباط، اشتراک گذاشتن دیدگاه‌ها و نظرات و درنهایت رسیدن به درک متقابل است و فضایی که دیپلماسی عمومی ایجاد می‌کند فضایی مبتنی بر احترام و اطمینان است.

دیپلماسی عمومی با مهیا کردن زمینه‌های فکری و فرهنگی مردم، می‌تواند آنها را در ارزش‌های مشترک شریک کند و آنها را وارد فضایی نماید که مطلوب دیپلماسی عمومی، مطلوب مخاطبانش هم در نظر گرفته شود؛ یعنی وارد کردن دیگران به خواستن آنچه مطلوب ماست (نای، ۱۳۸۹: ۱۹۹).

همچنین دیپلماسی عمومی را نحوه نفوذ برافکار عمومی از طریق تبلیغ یا اطلاع‌رسانی و تأثیرگذاری بر مردم سایر جوامع تعریف کرده‌اند که مطلوب‌ترین تفاهم را بین مردم کشورهای مختلف ایجاد کرده و مطبوعات و رسانه‌ها ابزارهای مهم تأثیرگذاری آن هستند (رحمانی، ۱۳۹۴: ۷۲ - ۷۱).

دولت‌ها تنها مخاطبان دیپلماسی عمومی نیستند، بلکه در دیپلماسی عمومی با مخاطبانی مواجه هستیم که نه دولت‌ها بلکه توده مردم هستند. همچنین مخاطبان دیپلماسی عمومی می‌تواند نخبگان و متخصصان یک جامعه باشند که پیام‌های دیپلماسی عمومی در این صورت باید مبتنی بر فکر، شناخت و تعقل باشد و هم می‌تواند توده مردم باشند که انتقال پیام به آنها اغلب با درگیر کردن عواطف و احساسات آنها اتفاق می‌افتد. بنابراین فعالیت‌های رسانه‌ای، تصویرسازی و نمادسازی حجاب اسلامی در راستای دیپلماسی عمومی بیشتر به مخاطبان عام؛ یعنی توده مردم توجه دارد (هادیان و احدی، ۱۳۸۸: ۹۵). نکته قابل توجه آن است که دیپلماسی عمومی خود از جمله مؤلفه‌های انگاره ساز می‌باشد و می‌تواند انگاره‌ای که در هر کشور، در ذهن مردم آن کشور وجود دارد را تغییر دهد یا حتی انگاره دیگری را جایگزین کند. بنابراین می‌تواند در ساخت یا تغییر چهره و هویت یک کشور در جامعه بین‌الملل نقش داشته باشد (شفیعی و نژادزندی، ۱۳۹۲: ۱۶۰)؛ زیرا افکار و اذهان مردم از مجموعه‌ای از انگاره‌ها تشکیل شده است و دیپلماسی عمومی نیز در شکل‌دهی به افکار عمومی یعنی به همان انگاره‌ها نقش دارد.

نمادها تأثیر بسزایی در کاربست دیپلماسی عمومی دارند و حجاب به عنوان یک پوشش دارای ماهیت نمادین است که توانایی اثرگذاری در عرصه سیاست و تقویت دیپلماسی عمومی گفتمان اسلامی را دارد. ماهیت نمادین حجاب با ماهیت رسانه‌ای آن همخوانی بسیاری دارد و اگر حجاب یک رسانه باشد برای مخاطبان خود ماهیت تبلیغی پیدا می‌کند و همان ارزش، احترام و حفظ کرامت انسانی که نماد آن قرار گرفته است را به نمایش می‌گذارد. اگر حجاب را به عنوان رسانه در نظر بگیریم، عنصری است که ارتباطات انسانی را شکل می‌دهد و به شکل نمادین رقم می‌زند؛ یعنی پوشش و حجاب زنان زبان ارتباط آنان با دیگران می‌شود. از این رو حجاب و پوشش اسلامی برای بانوان به هر شکلی که باشد دارای پیام است و به عبارتی زبان ارتباط است.

حجاب به مثابه نماد غیر کلامی خصلتی است که بدون اینکه محاوره، سخنرانی، مصاحبه و ... از سوی افراد محجبه منتشر شود، به موجب خصلت نمادین خود، به خودی خود و به صورت غیر کلامی پیام‌هایی را منتقل می‌کند؛ زیرا پرچمی است از یک فرهنگ، گفتمان و یک ملت که از همه افراد و گروه‌ها مخصوصاً غیرمسلمان‌ها، برای رعایت آموزه‌های اسلامی و احکام شریعت دعوت می‌کند. در سوئیس دخترانی که والدین آنها مسلمان نیستند، یا به حجاب اعتقاد ندارند، به پوشش حجاب روی آورده‌اند و جمعیت آنها در حال افزایش است؛ زیرا مشاهده مهاجرین مسلمان در سوئیس آنها را به پوشش ترغیب کرده است. در نظر گرفتن حجاب به عنوان یک نماد؛ یعنی روش‌های دعوت مخاطبان به اسلام وسعت یافته است. وجه نماد غیر کلامی بودن حجاب به خودی خود موجب ارتقای جایگاه مسلمانان در کشورهای دیگر

می‌شود. در ارتباطات میان فرهنگی به‌کارگیری نمادها در رساندن پیام‌ها، راه را با توجه به ناهم‌زمانی‌ها آسان‌تر می‌کند.

غیرکلامی بودن حجاب به‌عنوان نماد؛ یعنی حضور این پوشش هرکجا که باشد تأثیر خود را می‌گذارد. تأثیر نمادها در بسترهای ارتباطی بهتر رخ می‌دهد، ارتباطات رکن مهم حیات اجتماعی بشر است که به کنش‌های جمعی معنا می‌دهد. ارتباطات به دو گونه کلامی و غیرکلامی رقم می‌خورد (الویری و همکاران ۱۴۰۰: ۱۶).

حجاب اسلامی به مثابه ماهیت رسانه‌ای و کنش جمعی خود و وجه نمادینی که در خود دارد، توانایی برجسته‌سازی هویت و فرهنگ یک کشور از طریق نفوذ بر افکار عمومی، جلب نظر و حمایت آنها را دارد و از راه‌های مختلفی از جمله تصویرسازی استفاده می‌کند. حجاب مخصوصاً از جمله مؤلفه‌های فرهنگی و هویتی می‌باشد که توانایی اعمال نفوذ بر عامه مردم خارجی را دارد و می‌تواند از طریق تصویرسازی و با استفاده از وجه نمادین و ماهیت رسانه‌ای خود این تأثیر را بر جای بگذارد. همچنین می‌تواند با ایجاد زمینه گفتگو میان شهروندان نفوذ خود را اعمال نماید؛ زیرا مخاطبان حجاب اسلامی نیز نه دولت‌ها بلکه ملت‌ها، عامه مردم و شهروندان کشورهای دیگر هستند که افکار آنها را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد؛ در آن صورت اگر تأثیر حجاب بر افکار عمومی کارآمد باشد، فشار یا حمایتی از جانب عمومی صورت می‌گیرد که می‌تواند بر دولت‌ها اثر بگذارد و نقش حجاب بر تقویت شاخص‌های دیپلماسی عمومی مؤثر واقع می‌شود.

نتیجه

روی آوردن زنان مسلمان در اروپا به حجاب اسلامی و رعایت آموزه اسلامی، نگرانی و واکنش‌های شدیدی را در جوامع غربی خصوصاً مجامع سیاسی اروپایی به وجود آورده است؛ به‌گونه‌ای که مسئله حجاب در نظام‌های سکولار غرب از موضوعی دینی فراتر رفته و به عنوان تهدید سیاسی و امنیتی تعریف می‌گردد و این ذهنیت را در سطح جهانی برجسته می‌نماید که حجاب به نماد اعتراض تبدیل شده است و زنان و دختران مسلمان با حجاب خود به ماهیت و فرهنگ غرب، مدرنیته و نظام سرمایه‌داری اعتراض می‌کنند؛ نمادی که افکار عمومی را به سمت توسعه و ترویج گفتمان اسلامی رقیب پیش می‌برد و قادر است نوعی برساخت هویتی را به‌وجود آورده و یارگیری نماید. در این جهت گفتمان‌های سکولار رقیب از راه تحریف، تخریب و مقابله با حجاب، تصویرسازی جعلی پیرامون محدودیت حجاب در رسیدن به آزادی و پیشرفت، بالا بردن هزینه‌های داشتن حجاب در جوامع از اخراج از محافل دانشگاهی و مشاغل کاری

گرفته تا ایجاد فشار روحی اجتماعی، تلاش نموده‌اند تا تأثیر این مقوله را خنثی نموده یا کاهش دهند. در عین حال بررسی ماهیت حجاب نشان می‌دهد که این مقوله به عنوان نماد گفتمانی قادر است به‌مثابه رسانه ارتباطی بسیار قوی عمل نموده و موجب ایجاد کنش جمعی شود. از این‌رو هرگز تأثیر و نقش حجاب را نمی‌توان در حد یک تکلیف شرعی خرد و یا یک مسئله فرهنگی تقلیل بخشید، بلکه قدرت نمادین و رسانه‌ای حجاب قادر است محدودیت‌ها، گزارش‌ها و تصویرسازی‌های غلط از اسلام را بی‌اثر نماید. بلکه ماهیت فطری آن موجب جذابیت، اقناع و یارگیری از جامعه رقیب می‌شود. خصلت حجاب در باب کنش جمعی، همبستگی اجتماعی بر اساس اشتراکات دینی، هویت‌یابی یا اقناع هویتی و حفظ ارزش‌ها و باورها را پدیدار می‌سازد. همچنان‌که ماهیت رسانه‌ای، تبلیغی و ارتباطی آن موجب ایجاد پیوند مشترک و خصلت نمادی آن قاعده‌مند بودن و معنادار بودن گفتمانی و پیوند درونی آن را رقم می‌زند. حجاب اسلامی از راه خلق تصویر مثبت به‌صورت غیر کلامی در دیپلماسی عمومی و در معرفی گفتمان اسلامی و به‌صورت بصری و تصویری در وجه نمادین خود ایفای نقش می‌کند؛ زیرا رفتاری است اجتماعی، معنادار و همراه با قواعد خاص که حکایت گر فرهنگ اسلامی، هویت و گفتمان اسلامی است. این وضعیت حجاب را در موقعیت منحصربه‌فردی از منابع نرم‌افزاری و ذهنی قدرت نرم برخوردار می‌سازد. منابع بی‌بدیلی که از طریق ترغیب و ایجاد جاذبه نقش عمیق در دیپلماسی عمومی و تأثیرگذاری بر روندهای بین‌الملل ایفا می‌کند. این واقعیت با توجه به فطری بودن مقوله حجاب زمینه ایجاد گفتگوهای میان فرهنگی و بین‌الادیانی در انتقال مفاهیم، ارزش‌ها، اعتقادات و بینش‌های توحیدی را فراهم می‌سازد که گامی مهم در تقویت گفتمان اسلامی است.

منابع و مأخذ

- اصغری‌پور ماسوله، احمدرضا؛ حسین بهروان؛ محسن نوغانی و علی یوسفی (۱۳۸۸). تحلیل کنش‌های جمعی و تطبیق آن با مورد بافت فرسوده منطقه ثامن در مشهد. *نشریه علوم اجتماعی*. ۶ (۲). ۱۸۰ - ۱۵۱.
- الویری، محسن؛ سید محمدعلی غمامی و حسین رضایی شریف‌آبادی (۱۴۰۰). پدیدارشناسی تبلیغ اسلام در آمریکای لاتین با رویکرد ارتباطات میان فرهنگی. *دین و ارتباطات*. ۲۸ (۱). ۳۲ - ۱.
- اولاد، هادی؛ محمدحسن الهی‌منش و رضا پریزاد (۱۴۰۰). دفاع مقدس؛ کنش واکنش‌های جمعی و ارتقای پایدار همبستگی اجتماعی. *نشریه علمی مطالعات انقلاب اسلامی*. ۱۸ (۴). ۶۶ - ۴۷.
- بشیر، حسن و حامد سعادت‌پور (۱۳۹۱). دیپلماسی عمومی و سازمان‌های فراملی مذهبی: مورد مطالعه رابطه العالم السلامی. *دوفصلنامه علمی - پژوهشی دین و ارتباطات*. ۱۹ (۲).

- بمانیان، محمدرضا؛ سید علی درازگیسو و پایا سالم (۱۳۹۲). بررسی تطبیقی کاربرد نماد و نشانه در آثار معماری دوره‌های صفویه و معاصر ایران. *نشریه نقش جهان*. ۳ (۲). ۲۱ - ۱۳.
- بهرامی، محمد (۱۳۸۷). نسبت دین و فرهنگ از نگاه قرآن. *ویژه‌نامه قرآن و مهندسی فرهنگی*. ۱۳ (۱). ۲۰۳ - ۱۷۲.
- بهمن پوری، عبدالله، صدیقه آل‌کثیر (۱۳۹۴). بررسی و نقد استنباط فمینیست‌ها از حجاب. *فصلنامه علمی - پژوهشی اسلام و مطالعات اجتماعی*. ۲ (۲). ۱۷۴ - ۱۴۵.
- الیامی‌نیا، رضا و علی تقوائی‌نیا (۱۳۹۵). تبیین نقش و جایگاه قدرت نرم در تحقق اهداف سیاست داخلی و خارجی. *فصلنامه عملی - پژوهشی پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*. ۳ (۱). ۱۹۶ - ۱۶۷.
- جاودانی مقدم، مهدی (۱۳۹۸). بررسی سیر تطور گفتمان حجاب در سپهر سیاست و فرهنگ ایران. *فصلنامه علمی - تخصصی سپهر سیاست*. ۶ (۲). ۱۳۳ - ۹۹.
- جوادی یگانه، محمدرضا و سید علی کشفی (۱۳۸۶). نظام نشانه‌ها در پوشش. *مطالعات راهبردی زنان*. ۱۰ (۳). ۸۷ - ۶۲.
- خداوردی، حسن (۱۳۹۶). «جایگاه فرهنگ در تئوری‌های روابط بین‌الملل». *فصلنامه مطالعات سیاسی*. ۹ (۳). ۱۵۰ - ۱۲۱.
- خرمشاد، محمدباقر و همکاران (۱۳۹۷). *بازتاب‌های انقلاب اسلامی ایران*. تهران: سمت.
- دانشکده و پژوهشکده اطلاعات و امنیت (۱۳۸۷). *دیپلماسی عمومی*. ناشر: دانشکده و پژوهشکده اطلاعات و امنیت با ترجمه معاونت پژوهش.
- دهقانی فیروزآبادی، سید جلال (۱۳۹۴). *اصول و مبانی روابط بین‌الملل ۱*. تهران: سمت.
- رحمانی، منصور (۱۳۹۳). *دیپلماسی عمومی و سیاست خارجی*. *فصلنامه مطالعات راهبردی جهانی شدن*. ۶ (۱).
- رسولی ثانی‌آبادی، الهام (۱۳۹۱). بررسی هویت نظام جمهوری اسلامی ایران از منظر سازه‌انگاری. *فصلنامه علوم سیاسی*. ۱۵ (۴). ۲۰۰ - ۱۷۷۰.
- رهنما، اکبر؛ زهرا علی‌اکبرزاده آرانی و مجید خاری آرانی (۱۳۹۴). بررسی مفهوم حجاب در متون اسلامی، جایگاه آثار و جلوه‌های تربیتی آن. *پژوهشنامه معارف قرآنی*. ۶ (۲). ۵۴ - ۳۷.
- سعیدی، فریده (۱۳۹۳). تشریح حجاب در اسلام و حدود فقهی آن، *دو فصلنامه فقه و حقوق خانواده*. ۱۵ (۱). ۷۰ - ۴۵.

- سلیمانی، عبدالرحیم (۱۳۹۶). تعریف دین در کلام و فلسفه دین و تعریف اقلی و اکثری، *نشریه فلسفه دین*. ۱۴ (۲).
- سمتی، محمدهادی (۱۳۷۷). جنبش‌های اجتماعی و تحلیل گفتمانی از رفتار تا کنش جمعی. *نشریه گفتمان*. ۱ (۱).
- شفیع، نوذر و رویا نژادزندیه (۱۳۹۲). هویت در سازه‌انگاری و دیپلماسی عمومی؛ مطالعه موردی چین. *فصلنامه مطالعات راهبردی*. ۱۶ (۴).
- شیخ‌السلامی، محمدحسن و محسن عسگریان (۱۳۸۹). رسانه، هویت و الگوی مصرف: رویکرد نظری. *فصلنامه پژوهش‌های ارتباطی*. ۱۷ (۲). ۴۹ - ۳۱.
- صلیبی، ژانست (۱۳۹۰). تحلیلی بر سهم ارتباطات غیر کلامی در کنش متقابل اجتماعی. *جامعه پژوهشی فرهنگی*. ۲ (۲). ۱۱۹ - ۱۰۱.
- عسگری فرد، هاجر و احسان علی‌اکبری (۱۳۹۶). حجاب زنان به مثابه قدرت نرم امنیت افزاری حکومت اسلامی. *پژوهشکده زنان دانشگاه الزهراء؛ دومین کنگره بین‌المللی نقش زن در سلامت خانواده و جامعه*. ۲ (۴).
- عظیمیان، مریم، بهشتی، سعید (۱۳۸۸). بررسی فلسفه و قلمرو حجاب در اسلام و آثار تربیتی آن. *فصل‌نامه تربیت اسلامی*. ۸ (۴). ۱۰۳ - ۷۵.
- غلامی، علی (۱۳۹۱). *مسئله حجاب در غرب - بررسی حقوقی جامعه‌شناختی*. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).
- فانون، فرانتس (۱۳۸۴). *بررسی جامعه‌شناسی یک انقلاب*. ترجمه نورعلی تابنده. تهران: حقیقت.
- متوسلی، محمود و کاوه حاجی علی‌اکبری (۱۳۹۵). کنش جمعی؛ نقطه اتصال تفکر نهادگرا و نگرش برنامه‌ریزی ارتباطی. *نشریه علمی برنامه‌ریزی و بودجه*. ۴ (۲). ۴۵ - ۱۵.
- محبوبی منش، حسین (۱۳۸۶). تحلیل اجتماعی مسئله حجاب. *فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان*. ۹ (۳). ۱۳۴ - ۸۸.
- مرادخانی، همایون (۱۳۹۶). رویه‌های به گفتمان درآوردن نحوه پوشش زنان پس از انقلاب اسلامی. *مطالعات جامعه‌شناختی*. ۱ (۱). ۲۰۳ - ۱۷۱.
- مشیرزاده، حمیرا (۱۳۸۳). گفت‌وگوی تمدن‌ها از منظر سازه‌انگاری. *مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی*. ۱۴ (۳). ۲۰۲ - ۱۶۹.

- موسوی زارع، سید جواد؛ سید هادی زرقانی و مصطفی امیر فخریان (۱۴۰۰). بررسی و تحلیل ماهیت قدرت نرم در سطح دولت‌های ملت پایه. *پژوهش‌های جغرافیایی سیاسی*. ۶ (۴).
- موسوی، زهره و معصومه ذبیحی (۱۳۸۶). اشتراک حجاب در ادیان ابراهیمی. *مطالعات راهبردی زنان*. ۹ (۲). ۱۶۰-۱۳۸.
- نای، جوزف (۱۳۸۹). *قدرت نرم، ابزارهای موفقیت در سیاست بین‌الملل*. ترجمه سید محسن روحانی و مهدی ذوالفقاری. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق علیه‌السلام.
- هادیان، ناصر و افسانه احدی (۱۳۸۸). جایگاه مفهومی دیپلماسی عمومی. *فصلنامه بین‌المللی روابط خارجی*. ۳ (۱). ۱۱۷-۸۵.
- همتی، همایون (۱۳۹۲). تحلیل نقش دین در جامعه. *فصلنامه معرفت ادیان*. ۴ (۳). ۱۶-۵.
- هوکینگ، برایان (۱۳۸۸). *بازاندیشی در دیپلماسی عمومی نوین، در پان میلسن و همکاران، قدرت نرم در روابط بین‌الملل*. ترجمه رضا کلهر و محسن روحانی، تهران: انتشارات امام صادق علیه‌السلام.
- واتسون، هلن (۱۳۸۲). حجاب و زنان. *مجله راهبردی زنان*. ترجمه مرتضی بحرانی. ۵ (۲). ۳۳۰-۳۰۹.
- ونت، الکساندر (۱۳۸۴). *نظریه اجتماعی سیاست بین‌الملل*. تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
- Nye, J. (2010). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. Rouhani S. M. & Zolfaghari, M. Trans. Iran, Tehran: Imam Sadiq University Press.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی